

**MOLIYA BOZORI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA TIJORAT  
BANKLARINING O'RNI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH.**

**Marjona Gulmurodova**

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti*

*“Moliya” fakulteti talabasi.*

**Umida Yuldasheva**

*Ilmiy rahbar, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti “Xalqaro moliya”*

*kafedrası professori, DSc.*

**Annotatsiya.** *Ushbu tezisdá mamlakat iqtisodiyotida moliya bozorlarining o'rni va ahamiyati haqida va shuningdek moliya bozorlarining barqarorligini ta'minlovchi omillardan biri bo'lgan institutsional investorlarning biri hisoblangan tijorat banklari ahamiyati yoritib berilgan, hamda ularning rollini oshirish uchun taklif va xulosalar berib o'tilgan.*

**Kalit so'zlar.** *Qimmatli qog'oz, depozit, kredit, tijorat banklari, komissiya, investitsiya, investor, moliyaviy bozorlar, emitent.*

**Kirish.** Mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta'minlashda moliyaviy bozorlarning ahamiyati juda katta. Tijorat banklari moliyaviy bozorning asosiy ishtirokchilaridan biri hisoblanadi. Ular nafaqat kredit va depozit operatsiyalarini bajaradi, balki qimmatli qog'ozlar bozorida ham iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Hozirgi kunda tijorat banklarining investitsiya va emissiya faoliyatini kengaytirish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu jarayonni tizimli va xavfsiz amalga oshirish uchun sohaga doir qonun hujjatlarini zamon talablariga mos ravishda ishlab chiqish hamda ularni doimiy ravishda takomillashtirib borish zarur. Shuningdek, qimmatli qog'ozlar bozoridagi barcha ishtirokchilar-fuqarolar, davlat idoralari va sarmoyadorlar-qonunchilik talablariga amal qilishlarini ta'minlaydigan samarali nazorat mexanizmini yaratish katta ahamiyatga ega. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan isloh etish, yuqori texnologiyalarni ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish va tijorat banklarini yangilash ularning investitsiya va emissiya faoliyatining kengayishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, mazkur yo'nalishda kompleks yondashuv asosida chora-tadbirlar ishlab chiqarish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Davlat tomonidan qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solishda eng maqbul usullardan biri-qimmatli qog'ozlar muomalaga chiqarilishidan avval ularning ro'yhatga olinishi hisoblanadi. Ushbu jarayonda nazorat qiluvchi organ qimmatli

## TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR

VII son, Iyun

qog'ozlarni aniq investitsion loyiha asosida chiqarilganini, sarmoyador mablag'lari oldindan tayyorlangan biznes-rejaga muvofiq yo'naltirilganini hamda kelgusida daromad keltirishini kafolatlashi zarur. Aynan emissiyani ro'yxatga olish bosiqichida nazorat organi moliyaviy firibgarlikning oldini olish maqsadida emitentning faoliyatini oldini olish maqsadida emitentning faoliyatini oldindan tekshiradi.

| Tarmoqlar  | I ch 2023<br>Bitimlar soni | I ch 2024<br>Bitimlar soni | I ch 2023<br>Bitimlar hajmi, so'm | I ch 2024<br>Bitimlar hajmi, so'm |
|------------|----------------------------|----------------------------|-----------------------------------|-----------------------------------|
| Agrosanoat | 1 589                      | 5 568                      | 324 314 558 414,82                | 6 196 273 447,51                  |
| Banklar    | 19 023                     | 75 205                     | 594 388 584 597,97                | 57 948 447 941,51                 |
| Lizing     | 71                         | 340                        | 153 291 010,46                    | 3 149 887,11                      |
| Sanoat     | 8 190                      | 8 810                      | 65 582 833 059,53                 | 9 130 566 300,84                  |
| Boshqalar  | 6 393                      | 9 877                      | 105 397 909,53                    | 68 341 163 618,64                 |
| Aloqa      | 396                        | 10 666                     | 105 397 909,53                    | 1 893 006 809,06                  |
| Sug'urta   | 4 337                      | 11 032                     | 52 201 995 980,75                 | 553 005 725,78                    |
| Qurilish   | 4 929                      | 5 402                      | 4 032 356 918,68                  | 7 743 355 666,44                  |
| Transport  | 23                         | 635                        | 176 001 427,36                    | 645 600 482,01                    |
| Energetika | 3 050                      | 6 105                      | 3 746 468 200,94                  | 19 431 663 569,36                 |
| Jami       | 48 001                     | 133 640                    | 1 044 806 885 429,57              | 171 886 233 448,26                |

**1-rasm. 2024-yil I chorak uchun bitimlarning tarmoq tarkibi.**

2024 yilning I choragida iqtisodiyotning 10 ta tarmog'idagi AJ va MCHJ qimmatli qog'ozlar bilan savdolar amalga oshirildi, ulardan banklar tarmog'idagi qimmatli qog'ozlar eng ko'p savdosi bo'lib o'tgan tarmoq bo'lib, ular bilan 75 205 ta bitim tuzuldi, bu o'tgan yilning xuddi shu davrdagi ko'rsatkichidan 4 baravar ko'pdir. Bundan tashqari, I chorakda bank, sug'urta va aloqa sohalaridagi emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlar soni umumiy bitimlar sonining 72,5 % dan ortig'ini tashkil etdi. Hisobot davridagi bitimlarning eng katta hajmi boshqa tarmoqlarga mansub kompaniyalarning qimmatli qog'ozlar bilan tuzilgan bitimlar hisobiga ( 68,94 mlrd so'm) shakllangan va bitimlar umumiy hajmining 39,76 % tashkil etgan bo'lib, 2023 yilning shu davrida eng katta hajm bank sohasiga oid kompaniyalarning qimmatli qog'ozlari (594,39 mlrd so'm) hisobidan shakllangan. Eng katta bitimlar hajmi Toshkent shahri va Farg'ona viloyati emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan. Ushbu hududlardagi emitentlarning qimmatli qog'ozlar bilan tuzilgan bitimlarining umumiy hajmi hisobot davrida umumiy hajmi hisobot davrida umumiy birja aylanmasining 82,4 foizini (2023-yilning shu davrida – 97.84%ni) tashkil etgan. Shu bilan birga, Toshkent shahar emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlar hajmining umumiy birja hajmidagi ulushi 50,16% ni, 2023-yilning I-choragida esa -80% ni tashkil etgan.

O'zbekiston Respublikasi bugungi kunda moliya bozorining barqarorligini ta'minlashda tijorat banklarini ayniqsa qimmatli qog'ozlarni o'rnini yuqori baholash

mumkin. Olib borilayotgan islohotlarga qaramasdan, ushbu sohani yanada takomillashtirish zarur bo'lgan sohalari mavjud. Misol uchun korporativ qimmatli qog'ozlarga investitsiyalarni ko'paytirishi mumkin, natijada esa bu iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirishga yordam beradi, Shuningdek hozirda mavjud bo'lgan qimmatli qog'ozlar portfelini diversifikatsiya qilish lozim bu bizga risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni oshirishga yordam beradi.

#### **Xulosa.**

Moliya bozorining barqarorligini ta'minlashda tijorat banklarining roli juda katta va muhim bo'lib, ular nafaqat kredit va depozit operatsiyalari, balki qimmatli qog'ozlar bozori orqali ham iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi. Mamlakatimizda moliya bozorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar, jumladan, fond birjasining tashkil etilishi va 2020-2025 yillardagi bank tizimini modernizatsiya qilish strategiyasi, tijorat banklarining investitsiya va emissiya faoliyatini kengaytirishga imkon yaratmoqda. 2024-yilning birinchi choragidagi statistika ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, banklar tarmog'idagi qimmatli qog'ozlar bilan tuzilgan bitimlar soni 4 baravar o'sgan, bu esa tijorat banklarining aktivligini va bozorning dinamikasini aks ettiradi. Biroq, Toshkent va Farg'ona viloyati kabi ayrim hududlarda bitimlar hajmining markazlashganligini mintaqaviy tafovutlarni ko'rsatib, bozorning muvozanatli rivojlanishiga e'tibor berish zaruriyatini ta'kidlaydi. Korporativ qimmatli qog'ozlarga investitsiyalar hajmini oshirish, risklarni kamaytirish va real sektorni moliyalashtirishda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Qonunchilik bazasini zamonaviy talablarga moslashtirish, emitentlarning faoliyatini qa'tiy nazorat qilish hamda investorlarning huquqlarini himoya qiluvchi mexanizmlarni takomillashtirish moliya bozorining barqarorligini mustahkamlashda hal qiluvchi omillardan hisoblanadi. Xalqaro tajribadan foydalangan holda bank tizimini modernizatsiya qilish, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni rag'batlantirish va institutsional islohotlarni chuqurlashtirish orqali tijorat banklarining samaradorligini oshirish mumkin. Shunday qilib, moliya bozorining barqarorligini ta'minlashda tijorat banklarining roli faqatgina operatsion faoliyat bilan chegaralanmaydi, balki uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga yo'naltirilgan strategik yechimlarni talab qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 29.04.2003 yildagi 196-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020 yildagi PF-6992-son
3. [https://www.uzse.uz/system/analytics/pdfs/000/000/231/original/2024\\_yil\\_I\\_chorak\\_bo'yicha\\_Birjaviy\\_tahlil.pdf?1721109912](https://www.uzse.uz/system/analytics/pdfs/000/000/231/original/2024_yil_I_chorak_bo'yicha_Birjaviy_tahlil.pdf?1721109912)
4. Михайлов Д.М. Мировой финансовый рынок: тенденции и инструменты. – М.: Издательство «Экзамен», 2000. С. 150.
5. M. Bonham. Generally accepted accounting practice under IFRS. Ernst & Young. USA, 2010.